

- Zachowane tereny łąk i pól uprawnych powinny zostać utrzymane jako relikty historycznego krajobrazu kulturowego Wilanowa – o charakterze rolniczym.
- Obszar folwarku wymaga rewitalizacji i adaptacji do celów kulturalnych.
- Stworzenie Parku Kulturowego pozwoli na utrzymanie jednorodności obszaru i aktywnej roli zespołów pałacowo-ogrodowych w jego kształtowaniu.

Streszczenie: Program badań obejmuje ustalenie definicji:

- ewolucji przemian krajobrazu pod wpływem zmieniających się tendencji w sztuce ogrodowej;
- ewolucji funkcjonalnych i wizualnych przemian krajobrazu;
- wartości wynikających z zaawansowanego etapu procesów przyrodniczych oraz jakości zabytkowych.

Wyniki obejmują opracowanie:

- wpływu kompleksu rezydencjonalnego na krajobraz;
- kierunku przemiany krajobrazu oraz roli rezydencji w jego kształtowaniu.

Wnioski obejmują:

- dynamikę przemian krajobrazowych Wilanowa;

- kierunek przemian rezydencji;
- reguły zarządzania i ochrony kompleksów zabytkowych.

Słowa kluczowe: założenie pałacowo-ogrodowe, ochrona krajobrazu kulturowego, ład przestrzenny.

Abstract: *The research includes providing definitions of:*

- landscape transformation evolution under the influence of changing tendencies in the garden art;
- landscape functional and visual transformation evolution;
- value resulting from the advanced stage of natural processes and monumental qualities.

The results concern elaboration of:

- the residential complex influence on the landscape;
- landscape transformation direction and the role of the residence in shaping it.

The conclusions concern:

- the Wilanów landscape transformations dynamics;
- the residence transformation direction;
- rules of monumental complex management and protection.

Key words: *palace and garden complex, protection of cultural landscape, spatial order.*

Dr inż. arch. Jeremi T. Królikowski¹

KOD PRZESTRZENI KRAJOBRAZU WARSZAWY

THE SPATIAL CODE OF WARSAW'S LANDSCAPE

■ Narastający chaos w krajobrazie miejskim Warszawy sprawia, że historyczne założenia osi kompozycyjnych ulegają zatarciu, a nowe nie powstają. Odtwarzanie ładu przestrzeni jest możliwe dzięki odszukaniu powiązań wielkich zespołów historycznych z nowymi koncepcjami w skali całego miasta. Ważnym narzędziem w rekonstrukcji i konstrukcji tych powiązań jest metoda budowy kodu przestrzeni. Z punktu widzenia architektury krajobraz jest kontekstem nie zawsze docenianym, lecz nadal odgrywającym istotną rolę w projektowaniu. Autor Centrum Kopernika w Warszawie Jan Kubec pisze: „Logistyka kontekstu sugeruje potrzebę rozpoznania granic architektonicznych możliwości porządkowania miasta, a jednocześnie, nauki o samoregulujących się porządkach, zawsze obecnych w mieście. Uwaga w tym przypadku przesunięta jest na system usług i zaopatrzenia, logiki przepływu. Oznacza to skoncentrowanie się na istniejących relacjach, dokładne zdefiniowanie zasad regulujących związki przestrzenne w lokalnej skali i stosunkowo obojętną postawę wobec ogólnej konfiguracji. Logistyka kontekstu sugeruje sieć relacji zdolną przyjąć nowy element, wystarczająco silną do wcielenia zmiany bez zniszczenia jej wewnętrznej spójności.”² Takie ujęcie sprawia, iż odtwarzanie kodu krajobrazu nie jest jedynie odczytywaniem śladów topografii czy zespołów historycznych, lecz będąc jednym i drugim pozwala na odnajdywanie miejsc o niewykorzystanym potencjale. Kod krajobrazu jako struktura geometryczna porządkuje widoki i narracje opowiadające o miejscach. Jest wpisany w rzeźbę terenu, ale jego punktami konstruującymi relacje, są obiekty architektoniczne promie-

niujące swym oddziaływaniem.³ Kod przestrzeni jest konstrukcją konceptualną opartą o fakty fizyczne i może być rozwijany zgodnie z zawartą w nim logiką przekształceń. Przedstawiona tu koncepcja powstała w wyniku poszukiwania rozwiązań przestrzennych południowej części Warszawy. Spojrzenie na główne linie kompozycyjne Warszawy doprowadziło do propozycji rozwinięcia osi wilanowskiej na zachód do lotniska na Okęciu a na wschód do prawego brzegu Wisły. Relacje kompozycyjne Wilanowa sięgające w wielu kierunkach, stają się istotnym elementem kodu przestrzennego miasta. Wiążą się z traktem królewskim, z Promenadą Warszawską biegnącą wzdłuż skarpy od Młocin do Powsina. Ich logiczną konsekwencją jest przebieg Promenady Królewskiej powiązanej z wydłużoną osią wilanowską. W strukturze wielkich kompozycji krajobrazowych pojawiają się możliwości lokalizowania obiektów o oddziaływaniu na skalę europejską i globalną. Realizowanie zrównoważonego ładu przestrzeni w tej skali pozwala łączyć ochronę i eksponowanie wartości historycznych z ich żywym oddziaływaniem na współcześnie tworzone wartości. Nowe rozwiązania krajobrazowe, wpisując się w odnajdywany warszawski *genius loci*, będą mogły wydobywać jego nowe znaczenia. Wymaga to również krytycznego spojrzenia na aktualnie dominujące stereotypy przestrzenne, a szczególnie na destrukcyjne oddziaływanie PKiN na krajobraz miejski Warszawy i na niewykorzystany potencjał zawarty w kodzie przestrzennym miasta. Omawiany kod został skonstruowany w oparciu o wybrane elementy rzeźby terenu, punkty wyznaczone przez ważniejsze obiekty architektoniczne,

będące węzłami krystalizacyjnymi o określonym promieniu oddziaływania, idące od nich prostopadle a także w niektórych przypadkach promieniście – osie. Do tego zapisu włączone zostały istotne elementy siatki ulic, stanowiące osie, a także punkty znajdujące się na przecięciu linii, szczególnie wtedy, gdy znalazły się w nich nowe obiekty. W ten kod wpisały się miejsca, które mogą w tym układzie zaistnieć. Z przedstawionego na rysunku kodu przestrzeni Warszawy została tu omówiona Oś Saska, oraz promienada królewska zaprojektowana na kanwie Osi Wilanowskiej.⁴ Przedstawiono także sytuację PKiN. Konkluzja prowadzi do wykazania znaczenia zapisu kodu przestrzeni krajobrazu jako metody heurystycznej.

Oś Saska

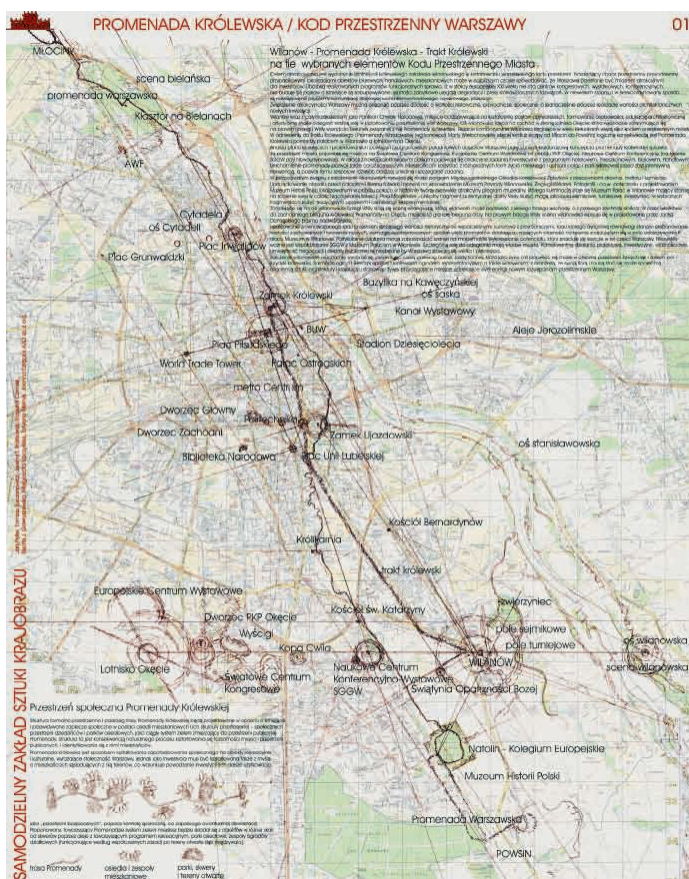
Jak wykazały badania archeologiczne przeprowadzone w 2006 roku, pałac Morsztyna stał się punktem oparcia dla założenia urbanistycznego, znanego pod nazwą Oś Saska. Sam obiekt nie został znacznie przebudowany, lecz poprowadzona przez jego centrum linia prostopadła organizowała przez wieki krajobraz urbanistyki warszawskiej. Pomimo aktualnej nieczytelności i zacierania jej przebiegu, oś przekracza znaczenie, które uzyskała w minionych wiekach. Już dziś wiąże dwa znaczące obiekty warszawskiej architektury lat 90. XX wieku. Od strony zachodniej *Warsaw Trade Tower*, najwyższy wówczas biurowiec Europy Środkowo-Wschodniej,⁵ a od wschodniej Bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego.⁶ Oś Saska jest najczęściej przywoływanym założeniem urbanistycznym, kumulującym wielowarstwowe wartości przestrzenne, których syntezą jest dawny plac Saski, obecnie Józefa Piłsudskiego. W 2000 roku w londyńskim środowisku polskich architektów powstała koncepcja osi zjednoczenia europejskiego, wiodącej od placu Piłsudskiego poprzez Wisłę do Portu Praskiego.⁷

Oś Wilanowska – promienada królewska

Dzisiaj dopiero w pełni widać, jak poprzez wizję Jana Sobieskiego, założenie wilanowskie dzięki wieloprzestrzennej kompozycji krajobrazowej wyznaczyło skalę Warszawy.⁸ Narastający chaos przestrzenny powodowany przypadkowymi lokalizacjami obiektów, może w najbliższym czasie spowodować, że Warszawa przestanie być miastem atrakcyjnym dla inwestorów. Ubóstwo realizowanych programów funkcjonalnych sprawia, iż w stolicy europejskiej nie ma centrów kongresowych, wystawowych, konferencyjnych. Nie buduje się parków, a istniejące są zabudowywane. Wartości zabytkowe ulegają degradacji i presji krótkowzrocznych rozwiązań.

Projekt promenady królewskiej jest propozycją aktywnego włączenia Muzeum Pałacu w Wilanowie w kreowanie ładu przestrzennego południowej części Warszawy a także całego miasta. Jest ona kontynuacją traktu królewskiego i nawiązuje do promenady warszawskiej,⁹ biegnącej brzegiem skarpy od Młocin do Powsina. Oparta jest o Oś Wilanowską prowadzącą na zachód do lotniska Okęcie, a na wschodzie zamykającą się na prawym brzegu Wisły nazwanym „sceną wilanowską” nieopodal błęd wawerskich.

Analiza istniejących i projektowanych powiązań programowych południowych obszarów Warszawy, połączonych krajobrazową koncepcją promenady królewskiej sprawia, że w przestrzeni miasta pojawiają się miejsca właściwe dla Światowego Centrum Kongresowego, Europejskiego Centrum Wystawowe-

Il. 1. Kod przestrzenny Warszawy, opr. i rys. J.T. Królikowski do projektu Promenady Królewskiej wykonanego przez zespół Samodzielnego Zakładu Sztuki SGGW pod kierunkiem J. Rylkego 2006/2007 (Schemat przestrzeni społecznej opr. B.J. Gawryszewska, rys. aut.).

Fig. 1. The spatial code of Warsaw – prepared and drawn by J.T. Królikowski, part of the Royal Promenade prepared by the team of the Independent Art Department (SGGW), headed by J. Rylke (The social space diagram was prepared by B.J. Gawryszewska, drawings by the auth.).

go, Naukowego Centrum Konferencyjnego. W relacji z nowo projektowanymi parkami pojawiają się atrakcyjne lokalizacje zadań inwestycyjnych. Uruchomienie promenady pozwoli korzystać z różnorodnych form życia miejskiego.

Na terenie wilanowskiego folwarku rozwijać się mogą inwestycje kulturalne, np. muzea specjalistyczne. W połączeniu z Muzeum Historii Polski lokalizowanym w pobliżu pałacu w Natolinie rozwija się atrakcyjny program, którego kulminacją staje

1 Samodzielny Zakład Sztuki Krajobrazu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego.
 2 Kubec J., *Urbanistyka operacyjna*, wykład w Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa 2005, <http://www.1944.pl/index>.
 3 Kodem urbanistycznym zajmuje się także J. Dominiczak, który opracował szereg kodów miast polskich (m.in. Gdańsk) i amerykańskich (m.in. Pittsburga).
 4 Projekt wykonany na zlecenie dyrektora Muzeum Pałacu w Wilanowie wykonał zespół Samodzielnego Zakładu Sztuki Krajobrazu pod kierunkiem J. Rylkego 2006/7.
 5 Projekt RTCL Baltimore i Majewski, Wyszynski, Hermanowicz – Architekci.
 6 Proj. M. Budzyński i Z. Badowski z zespołem wg projektu konkursowego z 1993 roku.
 7 Bronic-Czerechowski W., *Propozycje nowego, milenijnego centrum Warszawy*, [w:] Technika i Nauka nr 70/2000-01, Londyn 2000.
 8 Nt. opracowania historycznej osi Wilanowa i jej sytuacji w aktualnych rozwiązaniach planistycznych i realizacyjnych – por.: Böhm A., *Oś Królewska w Wilanowie / The Royal axis in Wilanów*, Materiały międzynarodowej konferencji *Ochrona i użytkowanie krajobrazu kulturowego oraz jego promocja w środowisku społecznym*, Muzeum Pałac w Wilanowie – SGGW 2007 (w druku).
 9 Projekt promenady warszawskiej o długości 27 kilometrów, idący od Młocin do Powsina opracowała Marta Wielochowska. Por.: *Warsztat I. Projektowanie w przestrzeni publicznej w krajobrazie miasta*, [w:] *Przyroda i miasto*, tom VII, (red.) Rylke J., Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2005, ss.11–58.

się Pałac w Wilanowie. Pola Morysińskie – unikalny fragment autentycznej doliny Wisły, w wybranych fragmentach służyć mogą tradycyjnym uprawom i archeologii eksperymentalnej, a także jako pola sejmikowe, turniejowe czy zwierzyńiec.

Wilanów wraz z całym założeniem jako Panteon Chwały Narodowej, miejsce oddziałujące na kształcenie postaw obywatelskich, formowanie osobowości, edukację architektoniczną i artystyczną, może odegrać ważną rolę w kształtowaniu przestrzennej wizji Warszawy, stanowiąc miejsce udzielające swej energii nowym rozwiązaniom.

Miejsce PKiN

Dokonana w ciągu pół wieku metamorfoza znaczeń Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie, nie zmieniła jego formy i nie wpłynęła na rozwiązania urbanistyczne. Nie został jeszcze prześcignięty w panoramie Warszawy pod względem wysokościowym, ale przestał być samotnym elementem dominującym. Ponawiane próby odtworzenia, lub stworzenia nowej siatki ulicznej, nie przyniosły rezultatów. W opisywanym kodzie obiekt ten znalazł się w martwym polu. Jest to jeden z powodów, dla których kolejne próby rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych nie powiodły się. Kolejnym wydarzeniem jest niesatysfakcjonujący rezultat konkursu na Muzeum Sztuki Nowoczesnej przeprowadzonego w 2007 roku. Wprowadzenie PKiN w rzeczywisty układ miasta wymaga odnalezienia jego miejsca w kodzie przestrzeni jako dominanty i elementu związanego z innymi relacjami.

Podsumowanie

Dzięki zastosowanej metodzie odnaleziono, teoretycznie, potencjalną równowagę pomiędzy historycznymi a projektowanymi założeniami w południowej części Warszawy. Brak szer-

szego spojrzenia kompozycyjnego w przypadku PKiN, pomimo przemian znaczeń, utrudnia pełną integrację z miastem. Także w innych przypadkach, metoda budowania zapisu kodu przestrzeni może ułatwić odnalezienie znaczeń miejsc niewykorzystanych i martwych.

Streszczenie: Narastający chaos w krajobrazie miejskim Warszawy sprawia, że historyczne założenia osi kompozycyjnych ulegają zatarciu. Przypadkowe lokalizacje obiektów oraz ubóstwo realizowanych programów funkcjonalnych, może w najbliższym czasie spowodować, że Warszawa przestanie być miastem atrakcyjnym dla inwestorów. Odtwarzanie tału przestrzeni jest możliwe dzięki odszukaniu powiązań wielkich założeń historycznych z nowymi koncepcjami w skali całego miasta. Ważnym narzędziem w rekonstrukcji i konstrukcji tych powiązań jest metoda budowy kodu przestrzeni.

Słowa kluczowe: kod przestrzeni, kompozycja krajobrazu, relacje przestrzenne.

Abstract: Due to escalating chaos in the development of Warsaw urban landscape, the historical axes of the overall city composition are succumbing to erasure. The ad hoc location of new developments, together with the poverty of the functional program, conspire to ensure that Warsaw will stop being an attractive city for investors.

The recreation of the spatial order would be possible if links between historical layouts and new concepts were rediscovered and reasserted on a city-wide scale. An important tool in the reconstruction and construction of those links is the method of building based on spatial code.

Key words: spatial code, landscape composition, spatial links.

Dr inż. arch. Wanda Łaguna, dr inż. arch. Ewa Brach¹

REWITALIZACJA PARKU WZGÓRZE ZAMKOWE W DZIERZGONIU (WOJ. POMORSKIE) – PRZYKŁAD PROJEKTOWANIA OPARTEGO NA KONSULTACJACH SPOŁECZNYCH

REVITALISATION OF THE WZGÓRZE ZAMKOWE PARK AT DZIERZGOŃ (THE POMORSKIE REGION) – AN EXAMPLE OF DESIGNING BASED ON SOCIAL CONSULTATIONS

■ Geneza sieci osadniczej miast w Północnej Polsce, sięga czasów średniowiecza, a w niektórych miastach, czasów wcześniejszych. Przyjęto za początek miast powoływać się na datę prawa lokacyjnego, które zwykle nadawał na tych ziemiach Zakon Krzyżacki w w. XIV i XV. Krajobraz kulturowy kształtował się więc od ponad 600 lat.

Jednym z czynników miastotwórczych w czasach średniowiecza, było lokowanie w miejscach o naturalnych walorach obronnych. Wykorzystywano zakola rzek, brzegi lub wyspy jezior oraz trudno dostępne wzgórze. Lokalizacja w krajobrazie, umiejętne wykorzystanie dominanty miasta jako punktu orienta-

cyjnego, stanowią obecnie znaczące elementy krajobrazu kulturowego Pomorza, z wieżą kościoła lub bryłą średniowiecznego zamku.²

Gotyckie zamki obronne stały się marką turystyczną na skalę Polski i Europy. Funkcjonuje od kilku lat szlak zamków gotyckich, który przebiega przez najważniejsze założenia Polski Północnej i Północno-wschodniej.

Różne były dzieje obiektów obronnych – niektóre z nich zachowały się, np. Malbork, Gniew, Kwidzyn i są obecnie pomnikami historii, służącymi jako muzea lub obiekty kultury. Niektóre z nich zachowały się tylko w części, lub jako ruiny (np. Sztum,